

Uralilaisen fonologian kolmas symposiumi

Eisenstadtissa Itävallassa pidettiin 28. 6.—1. 7. 1984 kolmas uralilaisen fonologian symposiumi, Dritte Tagung für uralische Phonologie. Se juontui oikeastaan jo Helsingissä v. 1965 pidetystä toisesta kansainvälisestä fennougristikongressista, jonka aikana perustettiin fonologian työryhmä suunnittelemaan kansainvälistä yhteistyötä tämän alan tutkimuksessa. Ensimmäinen symposiumi ”Uralilaisten kielten fonologinen analyysi” järjestettiin v. 1974 Itä-Berliinissä ja seuraava v. 1979 Unkarissa Mátrafüredissä.

Tämänkertaisen kokouksen onnistuneista järjestelyistä oli huolehtinut Wienin yliopiston fennougristiikan laitos prof. KÁROLY RÉDEIN johdolla. Kokoon-tumispaikkana olivat hotelli Burgenlan-sin modernit kongressitilat. Kun Eisenstadt on lähellä Unkarin rajaa, järjestikin Unkarin tiedeakatemia juhlanan vastaan-ottotilaisuuden Sopronissa yhdessä kaupungin kanssa. Paikalla oli myös niin ikään Eisenstadtissa osittain samanaikaisesti järjestetyn yleisen fonologian symposiumin taaja osanottajajoukko. Myöskään kongressikaupunki itse ei unohtanut osoittaa vieraanvaraisuuttaan.

Eisenstadtin symposiumi oli tähänastisista laajin. Esitelmäitsijöitä oli viisitoista Unkarista, viisi Yhdysvalloista, neljä Länsi-Saksasta, kaksi Kanadasta sekä yksi Englannista, Neuvostoliitosta, Itäval-

lasta ja Suomesta, ja jotkut edustivat kah-takin maata. Kymmenen referaatin läheteistä ei ollut saapunut. Esitelmien aihepiiri oli laajentunut aiempiin kokouksiin verrattuna sekä morfonologiaan että äännehistoriaan päin.

Näiden symposiumien alkuperäistä tarkoitusta ehkä parhaiten vastasi WOLFGANG VEENKERIN (Hampuri) esitelmä, jossa hahmoteltiin uralilaisten kielten yhtenäistä fonologista kuvausjärjestelmää. Siinä numerokoodit edustavat eri kielten fonologiaa oppositioita, esimerkiksi sointi- tai liudennuskorrelaatiota. Tämä järjestelmä ilmeisesti mahdollistaa näiden ongelmien käsittelyn ATK:n avulla, jolloin myös vertailu muihin kielikuntiin käy päinsä.

Samojedikieliä käsiteltiin useissa esityksissä. ROBERT AUSTERLITZ (New York) kohdisti huomionsa jurakin fonologiaan. Hänen tunnetun kielitaitonsa ja asiantuntemuksensa ansiosta myös keskustelu esitelmien johdosta käynnistyi helposti. TIBOR MIKOLAN (Szeged) esitelmä samojedinin vokaaliston yleisistä kehitystendensseistä osoitti hyvin havainnollisesti äänne-muutosten systeemisidonnaisuuden. Kun nenetsissä, selkupissa ja kamassissa sekä redusoituneesta vokaalista että *ā*:sta tai *ä*:stä on kehittynyt *a*, siitä on seurannut kvantiteettioppositio *a—ā*. Suuritaajuise-na tämä vastakohta on voinut kielittäin synnyttää lisää vokaalioppositioita. Toisenlainen ketjureaktio näkyy nganasanissa ja selkupissa, nimittäin *ngan. ā > o* ja selk. *ā > o > ue*. Tästä on edellen aiheutunut muutos *ā > a*, jonka osalta voidaan viitata siihen universaaliin sääntöön, että mikäli kielessä on vain yksi väljä vokaali, sen tulee olla *a*. Mutta *ä*:kin palautui osittain selkupiin, kun *e* avartui *ä*:ksi. HARTMUT KATZ (München) pyrki kuvaamaan jo sukupuuuttoon kuolleiden samojedikielten karagassin, motorin ja taigin fonologista järjestelmää Juha Janhusen rekonstruoiman kantasamojedinin äännejärjestelmän pohjalta. TAMÁS JANURIKIN (Szeged) aiheena olivat selkupin labiaaliseen konsonanttiin, joita merkitään *tʷ, kʷ, sʷ* jne. Niitä on pidetty sekä puh-

taasti selkupilaisena että myöhäisenä paleosiperialaisen substraattikielen vaikutuksesta johtuneena ilmiönä. Janurik puolestaan on pannut kaikki labiaalistumisprosessiin osallistuneet sanat tietokoneeseen ja järjestänyt ne murrejakauman ja lähteiden mukaisen iän perusteella. Tämä esitelmä oli mainio esimerkki siitä, miten eri metodeja kuten äännehistoriaa, dialektologiaa, murremaantiedettä, fonologiaa ja tietojenkäsittelyä voidaan soveltaa tiettyyn tutkimuskohteeseen.

Kantauralin ja samalla suomalais-ugrilaisen kantakielen fonotaksia, erityisesti tavurakenetta, käsitteli MARIANNE BAKRÓ-NAGY (Budapest). Hänen esitelmänsä aineisto perustui piakkoin ilmestyvään Károly Rédein toimittamaan uralilaiseen etymologiseen sanakirjaan, jonka hakumuodot ovat rekonstruoidussa kantakielisessä asussa. Kantauralin vokaalit olivat myös ENDRE TÁLOSIN (Budapest) aiheena. Unkarin kielen fonologiaa käsiteltiin kuudessa esitelmässä. MIKLÓS KONTRA (Debrecen) ja CATHERINE RINGEN (Iowa) olivat ottaneet tutkittavakseen unkarin lainasanojen suffiksit vokaaliharmonian kannalta, ja tähän on kiinnostava kysymys suomenkin osalta. Vokaali *e* näyttää olevan vokaalisointuun nähden etuvokaali, vaikka sitä on pidetty neutraalinnakin. Esimerkiksi yks. 3. persoonan possessiivisuffiksilliset muodot *mágnese* 'magneettinsa' ja *karaktere* 'luonteensa' ovat etuvokaalisia, vieläpä niinkin takavokaalivoittoiset tapaukset kuin *kártya-partnere* 'korttipelikaverinsa' ja *szalamandere* 'salamanterinsa'; jälkimmäisessä esimerkissä vartalon *e*-vokaali voi ääntyä *e:nä* tai *ä:nä*. Jos sanan pääpaino osuu neutraalivokaalille, suffiksi on tavallisesti etuvokaalinen, esim. *bibliofilnek* 'bibliofiilille'; jos taas pääpaino lankeaa takavokaalille, suffiksimorfeemikin on takavokaalinen, esim. *produktívna* 'produktiiville'. Joka tapauksessa esiintyy melkoisesti horjuntaa taivutettujen lainasanojen vokaalisoinnussa.

MIHÁLY FÜREDI (Budapest) esitteli laatiemiensa tietokoneohjelmien avulla laskemiaan unkarin vokaalifoneemien taa-

juustilastoja. Nämä laskelmat perustuivat toistaiseksi laajimpaan aineistoon, unkarilaisen kaunokirjallisuuden frekvenssisanakirjaan, josta oli koottu peräti 487 450 juoksevan sanan korpus. Vertailun vuoksi oli todettu myös nykyunkarin sanakirjan aineistosta lasketut vokaalien leksikaaliset taajuudet. Niin ikään statistiikkaan tukeutui ÁGNES HUSZÁRIN (Budapest) esitelmä taukojen funktioista spontaanissa unkarinkielisessä puheessa. Hänen korpuksensa oli käsittänyt 43 593 sanaa. Esitelmäijän havaintojen mukaan tekstitalolla toimivat pitkät tauot ovat puhekumppanille merkinä teemanvaihdosta. Lyhyet tauot taas ovat virkkeensisäisiä, ja ne sijoittuvat spontaanissa puheessa usein artikkelin ja pääsanan väliin tai sivulauseetta aloittavan sanan jälkeen, luennassa taas pää- ja sivulauseen rajalle. ROBERT M. VAGON (New York, Tel Aviv) aiheena oli unkarin *v*-konsonantin fonologia. Unkarin kielessähän tietyssä sanatyypissä *v* on vaihtelun alainen, esim. *falv* 'kylä': mon. nom. *falvak*. Hylättyään tämän vaihtelun selittämisen abstraktin /w/:n avulla hän päätyi tavallaan itsestään selvään selitykseen, *falv*-tyypin vartalon viimeisen segmentin asemanvaihdokseen tavurakenteen kannalta siten, että esim. nominatiivissa /falx/ *x* on tavun ytimenä mutta monikon nominatiivissa /falx+ak/ *x* joutuu toisen tavun reunukseksi, jolloin se reaalistuu *v:nä*. GÉZA SZABÓ (Szombathely) kiinnitti huomiota erityisesti siihen, että varsinkin perifeeristen murteiden morfonologiset säännöt saattavat huomattavasti poiketa nykyisen kirja- ja puhekielen säännöistä, eritoten kun arkaismit, uudennokset ja erityiskehittymät otetaan lukuun. Osittain unkariakin kosketeli vielä foneetikko TJEERD DE GRAAFIN (Groningen) esitelmä suomen ja unkarin vokaalikontrasteista.

Muista ugrilaisista kielistä ostjakin tutkimusta edustivat Schieferit Münchenistä. LIESELOTTE SCHIEFER tarkasteli kolmen hypoteesin valossa labiovelaarien syntyä Tremjuganin murteessa ottaen tarkoin huomioon kaikki löytämänsä labiovelaarien esiintymätapaukset. ERHARD SCHIEFER

käsitteli ostjakin omistusliitejärjestelmän ablautinomaisia ilmiöitä. Hänen lähtökohtanaan oli se ristiriita, että kantaostjakin vokaaliston katsotaan säilyneen sellaisenaan ostjakin Vahin murteessa, mutta kuitenkin vokaalivaihtelua ei siellä ole läheskään niin paljon kuin Tremjuganin murteessa. Esitelmöijän laatimissa taulukoissa esiteltiin Vahin ja Vasjuganin yksi-, kaksi- ja kolmitavujen ja niihin liittyvien omistusliitteiden vokaalinvaihtelusuhteet tarkoin esiintymäluvuin.

Kolmannen uralilaisen kielen, vogulin, fonologia oli kolmen esitelmän aiheena. BÉLA KÁLMÁN (Debrecen) tarkasteli melko vähän tutkittua vogulin konsonantistoa. Hän totesi, miten huomattavaa apua obinugriilaisten kielten äänneopin tutkimukselle tarjoavat ne 829 vogulilais-ostjakki-laista etymologiaa, jotka László Honti on esittänyt v. 1982 obinugriilaisten kielten ensi tavun vokaaliston historiaa käsitelleessä tutkimuksessaan. Kálmán valaisi mm. sibilanttikysymyksiä. LÁSZLÓ HONTI (Budapest) puolestaan pohti vogulin murteiden $\tilde{r}$:n fonologista statusta tämän vokaalin alkuperän huomioon ottaen. Hän dokumentoi esityksensä yksityiskohtaisin esimerkein ja taulukoin. Kolmas vogulin tutkija oli TIMOTHY RIESE (Wien), yksi symposiumin järjestäjistä, jonka aiheena oli Kondan murteen yks. 3. persoonan omistusliitteen distribuutio. Hän oli laskenut, montako prosenttia tämän suffiksin r :llistä ja vokaalista allofonia esiintyy tekstinäytteissä ja millaisista seikoista riippuvasti.

Mordva sai osakseen kaksi esitystä. DANIEL ABONDOLLO (New York) esitti taitavasti, miten paljon mordvan foneemijärjestelmässä on automaattista ja ennustettavaa, sointi- ja liudennuskorrelaatiokin. GÁBOR ZAICZ (Budapest) esitti mordvan konsonanttien kadon päätyypit foneettiselta, fonologiselta ja kieliopillisesta kannalta. Myös permiläisiä kieliä käsiteltiin. SÁNDOR CSÚCS (Budapest) oli laatinut kaavion, joka tuottaa votjakin verbien kaikki taivutusmuodot morfonologisten sääntöjen avulla. ROBIN W. BAKER (Norwich) puolestaan osoitti, että syrjäänin murre-

jaon tärkeimpänä perusteena käytetty l -konsonantin edustus ei ole onnistunut kriteeri. Lisäksi ÉVA FANCSALY ja ATTILA DOBÓ tarkastelivat sibilanteja ja affrikaattoja Volgan ja Kaman alueen kielissä.

Myöskään suomi ja sen lähimmät sukukielet eivät jääneet aivan huomiotta. ZITA MC ROBBIE-UTASI (Winnipeg) tarkasteli koltanlapin vartalonmuodostussääntöä suhteessa painon sijaintiin. Lapin kielestä oli kiinnostunut myös Kanadan toinen edustaja LÁSZLÓ SZABÓ (New Brunswick), joka käsitteli painon ja astevaihtelun suhdetta kuolanlapin venäläisissä lainasanoissa T. I. Itkosen ja itse keräämänsä aineiston pohjalta. TIIT-REIN VIITSON (Tallinna) esitelmän aiheena olivat pohjoisvepsän fonologian pääongelmat, joiksi hän katsoi ryhmäharmonian, geminaatat, affrikaatat ja diftongien jälkikomponentit. Ryhmäharmoniaassa on suurelta osin kyseessä venäjän vaikutuksesta johtuva konsonanttien palataalisuminen etuvokaalin edellä ja toisaalta tiettyjen vokaalisen etisentyminen liudentuneiden ja takaistuminen liudentumattomien konsonanttien yhteydessä. Tätä ilmiötä koskettelee Lauri Postin tärkeä vepsän vokaalisointua koskeva tutkielma Virittäjässä 1935. Diftongien jälkikomponenttien ongelma koskee u :ta ja i :tä, jotka joissakin paradigmoissa vaihtelevat vokaalienvälisen v :n ja j :n kanssa. Murteittaiset muutokset $ou > \bar{u}$ ja $ei > \bar{i}$ viittaavat Viitson mielestä siihen, että jälkikomponentit u ja i saattavat edustaa vokaaleja $/u/$ ja $/i/$. SEPPO SUHONEN tarkasteli vatjan vokaalisekvenssien fonemointia. Vatjassa on sekä ensi että jälkitavuuissa runsaasti diftongeja. Diftongien ja vokaalilyhtymien raja on kuitenkin horjuva, mikä on havaittavissa sekä julkaistuissa tekstinäytteissä että nykyvatjan puhujilla. Usein voidaan kuitenkin päätellä, milloin on kysymys diftongista tai heterosyllabisesta vokaalilyhtymästä.

Suomessa opiskelevaa JOEL A. NEVISIÄ (Ohio) kiinnosti suomalais-ugriilaisten kielten tendenssi välttää yksitavuja ja pyrkiä kaksitavuisuuteen ja suomen osalta nimenomaan se, miksi yksitavuiset pro-

Katsauksia

nominivartalot *mi-*, *jo-*, *tä-* jne. vetävät puoleensa tyhjiä morfeja kuten *-ka* ~ *-kä*, *-mä* ja *-nä*. Hän löysi selityksen tietyille kielille ominaisesta typologisesta piirteestä. Tällaiset agglutinaatiokielet suosivat kaksi- ja monitavuisia sanoja, alkupainotusta jne., ja hyvinkin kaukaisia paralleelleja on löydettävissä.

Onnistuneessa uralilaisen fonologian kolmannessa symposiumissa todettiin, että tämän tutkimusalan symposiumeja on aiheellista jatkaa. Seuraavan kokouksen järjestäjäksi tarjoutui ystävällisesti Hampurin yliopiston fennougristiikan laitos prof. Wolfgang Veenkerin johdolla.

SEPPO SUHONEN